

ERİ

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU

V

1-5 Kasım 2007

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDITÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179439
Tas. No:	956.141 ÜSK.5

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI
USKUDAR SEMPOZYUMU V**

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. İsmail Eriinsal
Prof. Dr. Mustafa Uzun / Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Tufan Buzpinar / Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı
Yrd. Doc. Dr. Erhan Afyoncu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı

YAYINA HAZIRLIK

Zafer Cınar, Ugur Demir

İMLA VE TASHİH

Prof. Dr. Mustafa Uzun, Ahmet Karataş

GORSEL ARASTIRMA

Zafer Çınar, Ugur Demir

FOTOGRAFLAR

Zekiye Ermiş, A. Bilal Aslan, Suphi Darıcalı

SEMPOZYUM FOTOGRAFLARI

Kenan Koca, İsa Telli

TASARIM

Hamit Celebi

BASKI VE CİLT

Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık Tic. Ltd. Sti.

İstanbul 2008

ISBN 978-9944-5807-5-5

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz
basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Hakimiyeti Milliye Caddesi,

Atlas Çıkmaızı No: 69

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0 216 531 30 00 • Faks: 0 216 531 31 03

www.uskudar.bel.tr

Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislâm Ailesi: Pirizâdeler

DOÇ. DR. TAHSİN ÖZCAN

İstanbul Üniversitesi

Osmanlı kurumları arasında şeyhülislâmlığın müstesna bir yeri vardır. Eğitim kurumlarının ve adli mekanizmaların içinde bulunduğu ilmiye hiyerarşisinin zirvesini oluşturan bu makamda ilk şeyhülislâm olarak kabul edilen Molla Fenari (ö.834/1431)'den son şeyhülislâm Mehmed Nuri Medenî Efendi (ö.1927)'ye kadar 129 şeyhülislâm görev yapmıştır. Bu şeyhülislâmlar arasında isimleri hemen akla gelen Molla Hüsrev, İbn Kemal, Ebüssuûd Efendi gibi çok sayıda değerli ilim adamı da yer almaktadır.

Bilindiği gibi, Osmanlı devlet yönetiminde görev almak ve yükselebilmek için ehil olma şartı aranmaktaydı. Ancak, pratikte çiftçilik, zenaatlar, sipahilik gibi birtakım meslek ve meşgalelerin daha çok babadan oğula geçtiği de bir vakıdır. İlmiye mensupları arasında da diğer alanlarda olduğu kadar belirgin olmasa da bunun bir ölçüde cari olduğu ve ulema ailelerinin çocuklarının akranlarına göre nispeten daha iyi yetişme imkânına ve uygun bir sosyal çevreye sahip oldukları için daha kolay yükselebildikleri görülmektedir. Bu durum zaman zaman abartılı bir hal alarak ve birtakım istismarlara da yol açarak "beşik uleması" tabirinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu açıdan Osmanlı tarihi boyunca ilmiye mensupları incelendiğinde, özellikle önemli kadılıklar, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi makamlarda görev yapanlar arasında belli ailelerin ön plana çıktıklarını görmekteyiz. Bu çerçevede Çivizâdeler, Ebüssuûdzâdeler, Kadızâdeler, Bostanzâdeler, Hoca Sadettinzâdeler, Hocazâdeler, Paşmakçızâdeler, Mirzazâdeler, Feyzullah Efendizâdeler, Dürrirozâdeler, Mekkizâdeler, Meşrebzâdeler ve benzeri şekillerde mensup buldukları ailelerin isimleriyle anılan çok sayıda kişinin görev yaptıklarına şahit oluyoruz. Bunlar arasında tebliğimizin konusunu teşkil eden Pirizâde ailesi de önemli bir yer tutmaktadır. Çok sayıda ilim adamı ve bürokrat çıkaran bu aileden yetişen

üç kişi de ilmiye teşkilatı içinde çeşitli görevler yaparak şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiş ve kendi dönemlerinde önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Bu tebliğde aileye mensup üç şeyhülislâmın hayat hikâyeleri çerçevesinde ailenin tanıtımı ve hizmetleri anlatılmaktadır.

Aileye ismini veren kişi Dergâh-ı Âlî Yeniçeri Ağalarından Pîrî Ağa'dır. Pîrî Ağa'nın kimliği ve hayatı hakkında ne yazık ki herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Dânişmend devşirme kökenli olduğunu ve milliyetinin bilinmediğini kaydederse¹ de bu yorumun ne kadar isabetli olduğu tartışmaya açıktır. Pîrî Ağa'nın vefatından sonra Üsküdü'da Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildiği anlaşılmaktadır. Mezarı daha sonra yanına defnedilen diğer aile fertlerine ait mezarlarla birlikte bir aile kabristanına dönüşmüştür.

Ailenin yetiştirdiği ilk şeyhülislâm babasına nispetle Pîrîağaoğlu olarak da bilinen Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'dir (ö. 1162/1749). 1085/1674 yılının başlarında İstanbul'da doğan Mehmed Sâhib Efendi 10 yaşında Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmiş ve devrinin önde gelen alimlerinden ders alarak yetişmiştir. Bir süre Şeyhülislâm Mirzâzâde Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, 1106/1695'de Sultan II. Mustafa'nın cülusu esnasında mülâzemetine nail olmuş ve bir süre de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin kitapçılık hizmetini yapmıştır.

Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'ya ve daha sonra Râmî Paşa'ya imamlık yapan Mehmed Sâhib Efendi 1113/1701'de müderrisliğe başlamıştır. Sırasıyla İbrahim Ağa Medresesi Dârülhadîsi, Halil Paşa Medresesi, Abdullah Ağa Medresesi, Hafız Paşa ve Koca Mustafa Paşa medreseleri, Haydar Paşa, Kılıç Ali Paşa, Kalenderhane medreseleri ve son olarak da Şehzade Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

1127/1715'de Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine getirilen Mehmed Sâhib Efendi bu arada Süleymaniye Dârülhadîsi'nde reîsü'l-müderrisîn ünvanını almıştır. Bir süre Mahmud Paşa Mahkemesi'nde nâiblik görevini yürüttükten sonra 1135/1722-1723'de Selanik kadısı olmuş, daha sonra Yenişehir Fenâr kazası kadılığına nakledilmiştir.

I. Mahmud döneminde 1140/1727-1728'de ikinci sultan imamlığına ve şehzade hocalığına getirilen Mehmed Sâhib Efendi Bursa pâyesi aldıktan sonra 1142/1729-1730'da fiilen Bursa kadılığına tayin edilmiştir. Ardından aynı yıl içinde Mekke payesi almış, 1143/1731-1732'de Arabzâde Abdurrahman Efendi'nin yerine birinci sultan imamlığına getirilmiştir. Ayrıca İstanbul kadılığı da kendisine verilerek Anadolu payesi almış ve 1146/1733'te fiilen Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1149/1736-1737'de Rumeli payesi alan Mehmed Sâhib Efendi 1150/1737'de de Rumeli kazaskeri olmuştur. Şevval 1151/Ocak 1739'da azledildikten sonra Muharrem 1156/Şubat 1743'te tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir.

30 Muharrem 1158/4 Mart 1745 tarihinde vefat eden Feyzullahefendizâde Seyyid Mustafa Efendi yerine şeyhülislâmlığa tayin edilen Mehmed Sâhib Efendi bir yıl bir ay kadar şeyhülislâmlık yaptıktan sonra hastalığı nedeniyle 13 Rabiulevvel 1159/5 Nisan 1746'da bu görevden ayrılarak Beşiktaş'taki yalısına çekilmiştir. Şemdanizade müellifine göre azil sebebi İstanbul kadılığına getirdiği öğ-

lu Osman Sâhib Efendi'nin uygunsuz davranışlarıdır. ²

Hac yapmak niyetiyle aynı yıl oğluyla birlikte Üsküdar'dan hareket etmiş, hac dönüşünde ise Gelibolu'da ikamet etmesi uygun görülmüş, daha sonra Tekfurdağı'nda ikametine müsaade edilmiş ve ancak birkaç ay sonra Üsküdar'daki evine dönmesine izin verilmiştir. Kısa bir süre sonra, 9 Recep 1162/25 Haziran 1749 Salı günü Üsküdar'da Balaban İskelesi civarında bulunan ve Yılanlı Yalı olarak bilinen yalısında vefat etmiştir. Cenaze namazı ertesi gün Üsküdar'daki Vâlide Sultan Camii'inde kılındıktan sonra Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunan babasının mezarının yanına defnedilmiştir. Mezar yeri Çiçekçi mevkiinde Seli miye Dergahı karşısında ve 8. adanın ortalarında yer almaktadır.

Mehmed Sahib Efendi güzel konuşması ile şöhret bulmuştur. Muhtelif ilimlerde birikimi olan ilim ve fazilet sahibi bir kişiydi. Bir süre İstanbul'da kurulan Müteferrika Matbaası'nda görev yaparak basılan kitapların tashih işleriyle de meşgul olmuştur. Bu dönemde Osmanlı devlet adamları ile ulema arasında gündeme gelerek tartışma konusu olan Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilip edilemeyeceği konusunda Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin de görüşünün alındığı tarihi kaynaklarda anlatılmaktadır. ³

Yeni buluşlara meraklı olan Mehmed Sâhib Efendi Üsküdar'da kurulan Hende sehâne'nin ilk hocası Yenişehir Müftüsüzâde Mehmet Sait Efendi'nin icad ettiği ve iki cisim arasındaki mesafeyi uzaktan ölçmeye yarayan Rub-i müceyyib-i zü'l-kavseyn adlı aleti inceleyerek doğrudan Sultan Mahmud'a takdim etmiştir. Padişahın da teşvikiyle alet düzeltilerek geliştirilmiş ve bir üçgenin bir kenarı ile iki açısı bilindiğinde diğer açıları ve kenarları da bulunabilecek şekilde kullanılır hale getirilmiştir. ⁴

İlim adamlarına verdiği destek ve teşviklerin yanında bizzat kendisi de önemli eserler vermiş olan Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, diğer eserlerinin yanında İbn Haldun'un Mukaddime'sinin ilk Türkçe çevirisini yaparak bu alanda önemli bir hizmeti gerçekleştirmiştir. Türkçe'ye ilk defa 1730'da Pîrîzâde tarafından *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn* adıyla yapılan çeviride eserin ancak başından itibaren beşinci faslın sonuna kadar olan kısmı tercüme edilebilmiştir. Bu çevirinin ilk baskısı Mısır Hidivi'nin isteği üzerine 1274/1858'de Bulak'ta (Matbaa-i Âmire) büyük boy bir cilt olarak yapılmıştır. Bu baskıda Pîrîzâde'nin çevirdiği ilk beş fasla ilaveten yarım kalmış olan altıncı faslın çevirisi de tamamlanmış ve kalan kısımlar da Arapça olarak ilave edilmiştir. Bir yıl sonra 1275/1859'da Bulak'da yeniden yayınlanan eser aynı yıl İstanbul'da da iki cilt halinde basılmıştır. Ancak, İstanbul'da yapılan baskıda çevirinin sadece ilk beş faslı yer almış, Pîrîzâde'nin tercüme etmediği sonraki kısımlar konulmamıştır. Çevirinin Kahire (Bulak) baskısı hatalı bulunarak İstanbul baskısı torunlarından Şeyhülislâm Mehmed Sâhib Molla'nın elinde bulunan ve mütercimmin bizzat hazırladığı bir nüshadan yapılmıştır. ⁵ Daha sonra Ahmet Cevdet Paşa altıncı faslı tekrar tercüme etmiş, çevirinin bu kısmı Pîrîzâde'nin çevirisine ilaveten üçüncü cilt olarak 1277/1860'da İstanbul'da yayınlanmıştır.

Pîrîzâde tercüme yapmanın yanında zaman zaman geniş açıklamalara da yer verdiği için İbn Haldun'u tefsir ettiği değerlendirilmesi yapılmakta, yapılan ilave

ve izahlar nedeniyle kimileri çevirinin eserin aslından daha kıymetli olduğu şeklinde değerlendirmeler yaparken kimileri de yapılan ilave ve izahları eleştirmektedir. Özellikle giriş kısmında ilmin kısımları ve tarih ilminin diğer ilimler arasındaki yeri hakkında verdiği bilgiler son derece kıymetlidir.⁶

Şeyhülislâmların aynı zamanda şiir ile meşgul olmaları ve bir çok şeyhülislâmın aynı zamanda divan sahibi olması dikkat çekicidir. Pirzade Mehmed Sâhib Efendi'nin de bu geleneğe uygun şekilde bir *Müretteb Dîvân*'ının bulunduğunu görüyoruz. Şairliği ilmi şahsiyetinin gölgesinde kalmakla birlikte üç dilde, yani Türkçe, Arapça ve Farsça şiir yazabildiği görülen Pîrîzâde'nin sade bir dille yazdığı şiirleri daha çok ahlaki ve dini-tasavvufi konularla ilgili nasihatlerden oluşmaktadır. Şiirlerinde Sâhib mahlasını kullanan Mehmed Sâhib Efendi'nin *Dîvân*'ı iki ayrı teze konu olmuştur.⁷

Pîrîzâde'nin bir diğer eseri de *Risâle alâ bahs min ebhâsi'l-Lum'a fi milki'l-mut'a* isimli risalesidir. Eser muhtemelen Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabulü konusundaki tartışmaların etkisiyle gündeme gelen mut'a nikahına dairdir. Haneî fakihlerinden Hâmid b. Ali b. İbrahim ed-Dîmaşkî'nin (ö. 1171/1758) yazdığı ve temel kaynaklara müracaatla mut'a nikahını konu edinen risalesindeki hatalarına işaret etmek için kaleme alınmıştır. Risale Saffet Köse tarafından tespit edilen tek nüshası esas alınarak makale şeklinde neşredilmiştir.⁸

Pîrîzâde'nin kaleme aldığı *Kitabü's-Siyâse* isimli risalede ise, Kâtip Çelebi'nin *Düstürü'l-amel li'islâhi'l-halel* isimli eseri esas alınarak ve İbn Haldun ile Makrîzî ve Kâtip Çelebi'nin görüşlerinden de istifade ile devlet yönetimine dair ah-lâkî, sosyal ve siyasi konularda nasihatlerde bulunmaktadır.⁹

Kaynaklarda Pîrîzâde'nin zikredilenlerin dışında da bazı kitaplara talikat ve haşiyelerinin bulunduğu, ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme alınmış şiir ve nesirlerinin olduğu kaydedilmekte, bazı eserler de sehven ona nispet edilmektedir.¹⁰

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin hayratı olup olmadığına dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Sadece Şehzadebaşı'nda Kuyucu Murat Paşa Türbesi ile Medresesi'nin karşısında yer alan ve 1958'de yıktırılan Camcı Ali Çelebi Mescidi'ni minber koyarak cami haline getirdiği şeklinde bir hayratından bahsedilmektedir.¹¹

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'den sonra oğlu Osman Sâhib Efendi'nin kızı vasisıyla devam eden ve Pîrîzâde diye bilinen neslinden devletin önemli kademelerinde hizmet veren önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bunlardan aşağıda anlatılan oğlu Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi ile kız tarafından torununun torunu olan Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi (Molla) şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmişler, Mehmed Sâhib Efendi (Molla)'nın babası Pîrîzâde İsmet İbrahim Bey de Anadolu kazaskerliği ve Meclis-i Maârif reisliği yapmıştır.

Ailenin yetiştirdiği ikinci şeyhülislâm ve Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğlu olan Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi (ö. 1183/1770) 1122/1710-1711 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra Sultan I. Mahmud döneminde 20 yaşında iken 1142/1729-1730'da müderris olan Osman Sâhib Efendi ilmiye geleneklerine uygun şekilde bir süre farklı medreselerde ders verdikten

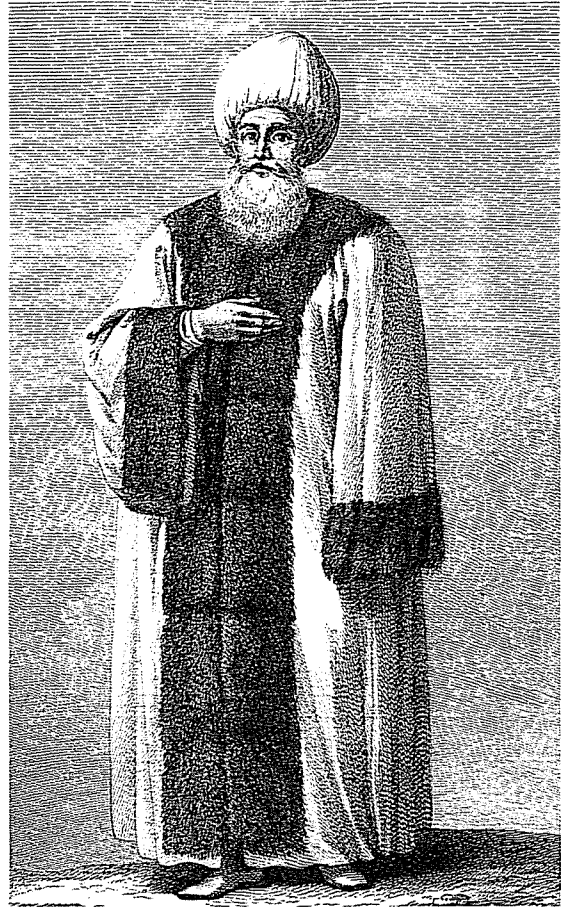
sonra 1151/1738-1739'da kadılığa başlamıştır. 1157/1744-1745'te Mekke pâyesini almış, 1158/1745-1746'da babasının şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul kadılığına getirilmiş, ancak bu pâyeyi almamış olduğundan iki ay sonra görevden alınmıştır. Şem'dânîzâde bu hadiseden bahsederken Osman Sâhib Efendi'nin marifet erbabı olduğunu ancak mirasyedi tavırları ve sefahatine dair söylentiler nedeniyle babasıyla birlikte azledildiğini ve Mekke'ye gönderildiğini kaydeder.¹²

1165/1752'de Anadolu kazaskerliğine tayin edilen Osman Sâhib Efendi, 1169/1755'te Şeyhülislâm Dürrîzâde Feyzullah Efendi'nin tavsiyesi ile III. Osman'ın birinci imamlığına getirilmiş, birkaç ay görev yaptıktan sonra aynı yıl Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir.

Koca Râgıp Paşa'nın sadâretinde Danimarka elçiliği ile uzun bir süredir sürdürülen ticaret anlaşmasının müzakerelerini Danimarka lehine sonuçlandırmasından sonra rakip devletler tarafından hakkında Danimarka elçisinden yüz kese rüşvet aldığı şeklinde suçlamalar yöneltilmiş, bunun üzerine 1170/1756'da Rumeli kazaskerliği ile birlikte İmâm-ı Sultânîlikten alınarak Gelibolu'ya sürgün edilmiştir. Daha sonra Bursa'ya nakledilen Osman Sâhib Efendi, III. Mustafa'nın kızı Şâh Sultan'ın doğumu nedeniyle çıkarılan af üzerine İstanbul'a dönmüştür. Osman Sâhib Efendi, 1175/Mart 1762'de ikinci ve 1179/1765'te üçüncü defa Rumeli kazaskeri olmuş ve bir yıllık süresini tamamladıktan sonra istifa ederek inzivaya çekilmiştir. Lehistan meselesi nedeniyle Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi'ye muhalefet ederek Ruslarla savaş yapılmasını savunmuştur. Savaşa karşı çıkan Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın azli ve Rus elçisinin Yedikule'de hapsedilmesinde rol oynamış ve Veliyyüddîn Efendi'nin vefatı üzerine 4 (veya 14) Cemaziyelâhir 1182/16 (veya 26) Ekim 1768'de şeyhülislâmlığa getirilmiştir.¹³ Ancak Sultan III. Mustafa döneminde gerçekleştirilen Rusya seferleri esnasında ülkenin içine düştüğü felaketler ve Osmanlı-Rus savaşının bozgunla neticelenmesi nedeniyle ağır bir üzüntüye kapılarak rahatsızlanmış ve şeyhülislâmlık makamında iken 5 veya 6 Zilkade 1183/2 veya 3 Mart 1770 tarihinde vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tahir vefat tarihini 1184/1771 olarak verir. Sultan III. Mustafa dönemine tesadüf eden şeyhülislâmlığı 16 aydan birkaç gün fazla sürmüştür.

Cenazesi Aksaray'da Murad Paşa Camii haziresinde eski sadrazamlardan Kara Davud Paşa'nın kabri civarına defnedilmiştir. Ancak 1917'de Aksaray Caddesi açılırken, o dönemde Evkâf Nazırı Vekili olan torunlarından İbrahim Hayrullah Bey tarafından kemiklerinin Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi karşısında bulunan aile mezarlığına taşındığı anlaşılmaktadır. Mezarı nakledilirken mezar taşının burada kalması nedeniyle bazı kaynaklar mezarının Murat Paşa Camii haziresinde bulunduğu bilgisini verirler.

Osman Sâhib Efendi'nin âlim, fâzıl, söz ve kalem sahibi güzel konuşan bir kişi olduğu, hem nazım hem de nesir de akranları arasında öne geçtiği anlatılır. Aynı zamanda babası gibi bir divan şairi olan Osman Sâhib Efendi de Sâhib mahlası ile şiirler yazmış ve bazı hadiselerle tarih düşürmüştür. Ancak aynı mahlası kullandıkları için şiirlerinin babasının şiirleri ile karıştırılmış olması da muhte-

D'Ohsson'un çizimiyle Osmanlıda bir şeyhülislam tören giysileriyle (*Tableau General*, II, Paris 1790)

meldir. Ayrıca hat sanatına da meraklı olan Osman Sâhib Efendi, Kâtibzâde Refî Efendi'den ta'lîk yazısını öğrenmiştir. Hayır sahibi bir zat olan Osman Sâhib Efendi, Üsküdar'da aileye ait Yılanlı Yalı olarak bilinen yalının arkasında Balaban İskelesi'nin başında babası adına bir çeşme yaptırmıştır. Şemsipaşa Caddesi üzerinde bulunan bu çeşme 1955 yılında yıktırılmıştır.¹⁴

Osman Sâhib Efendi'nin erkek evladı olmamış, aile Osman Sâhib Efendi'nin İbrahim Bey ile evlenen kızından devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminin önemli simalarından ve ailenin üçüncü şeyhülislâmı olan Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi (Molla) Osman Sâhib Efendi'nin kızı tarafından torunudur.

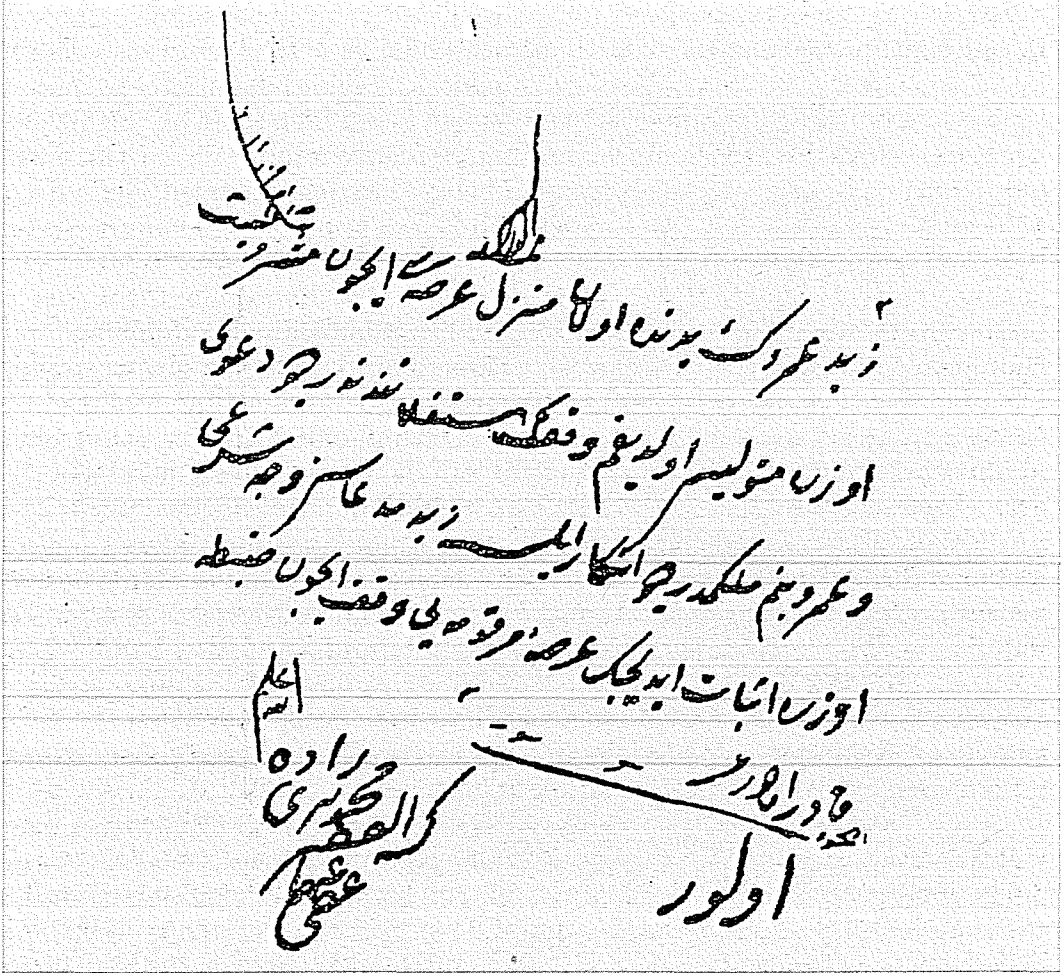
Osman Sâhib Efendi, babasının aksine daha çok siyasi hadiselerle bağlantılı olarak dikkat çekmektedir. Ancak yine de kaynaklarda bazı ilmi çalışmalarından da bahsedilir. Bursalı Mehmed Tahir Topkapı Sarayı'nda bulunan Revan Odası kütüphanesinde *Kâmûs*'un on maddesine talikatı hâvî bir eseri bulunduğunu kaydederse de kayıtlarda bu esere rastlanmamaktadır. İÜ Merkez Kütüphanesi'nde Arapça yazmalar kısmında (nr. 6232'de) *Ta'lîka alâ mâddeti'l-aşr li-Sâhibi'l-Kâ-*

mûs adıyla kayıtlı bulunan eserin Bursalı Mehmed Tahir'in bahsettiği eser olması muhtemeldir. Sehven babasına da nispet edilen ve 5 varaktan ibaret olan bu risale *Kâmûsu Lisânü'l-Arab*'daki AŞR maddesi ile ilgili bilgileri değerlendiren bir çalışmadır. Bunun yanında Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi'nin şiirleri ile bazı beyitlere yazdığı şerhlerden oluşan *Mekâmâtü'l-Bedîa* adlı bir de şiir mecmuası bulunmaktadır.¹⁵ Zikredilenlere ilaveten babası Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'ye ait *Divân*'ın sonunda da Osman Sâhib Efendi'ye ait olduğu anlaşılan 2 kaside ile iki tarih yer almaktadır.¹⁶

Aileden yetişen son şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib (Molla) Efendi'dir (ö. 1328/1910). Yukarıda anlatılan Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi'nin kızı tarafından torunudur. Aynı zamanda Topal Osman Paşa'nın damadı olan vüzeradan Sarı Mehmed Paşa'nın oğlu Kazasker İbrahim Bey vasıtasıyla torunu olan Kazasker Yahya Efendi'nin oğlu Kazasker İbrahim İsmet Efendi'nin de oğludur. Vezir soyundan geldiği için bey ünvanı ile de anılır. 1254/1838'de İstanbul'da doğmuştur. Arapça ve dini ilimlerde eğitim almış ve ünlü hattat Abdullah Zühdü Efendi'den hat meşketmiş, Mehmed Bâhir Efendi'den talik dersi almıştır. Dini ilimlerde ders aldığı kişiler arasında Dağistanlı Abdullah Şâkir Efendi ile Müsteşar Mustafa Zeki Efendi de vardır. Mevlevî tarikatına intisabı bulunan Mehmed Sahib Molla, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Osman Efendi'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Mufassal hal tercemesinde verilen bilgilere göre Mehmed Sâhib Molla'ya 1260/1844'te altı yaşında iken İstanbul müderrisliği pâyesi verilmiştir. Ekrem Reşâd ise bu pâyeyi sekiz yaşında aldığını kaydeder.¹⁷

Ondört yaşında babasının Anadolu kazaskerliği sırasında 1268/1852'de Anadolu Kazaskerliği tezkireciliğine getirilen Mehmed Sâhib Efendi, Meşihat Dairesi mektupçuluğu muavinliği ve mektupçuluk gibi görevlerde de bulunmuştur. Bir süre müderrislik yaptıktan sonra 1280/ 1863'te Eyüp kadılığına getirilmiş, 1281/1865'te de İzmir niyabetine tayin edilmiştir. 1282/1866'da Evkaf-ı Hümâyun Nezareti'nde oluşturulan Mahkeme-i Teftiş üyeliğine ve daha sonra Divân-ı Muhâsebât Muhâkemât Dairesi Mesâlih-i Umûmiyye kısmı üyeliğine getirilmiştir.

1283/1867'de Mekke pâyesi alan Mehmed Sâhib Molla 1284/1867'de Divân-ı Muhâkemât-ı Maliye üyeliğine ve 1285/1868'de Şûrây-ı Devlet üyeliğine atanmıştır. 1288/1871'de Trabzon Müfettiş-i Hükâmîliği'ne tayin edilmişse de daha Trabzon'a gitmeden görev yeri Edirne olarak değiştirilmiş, ancak bu memuriyetin lağvedilmesiyle Divân-ı Temyiz başkanlığı ile birlikte Edirne vilayeti niyabetine tayin edilmiştir. Bir süre Edirne'de görev yaptıktan sonra istifa ederek İstanbul'a dönmüş ve 1290/1873'te Meclis-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer' üyeliğine getirilmiştir. Aynı yıl İstanbul pâyesi almış, 1293/1876'da Asâkir-i Muâvene Techîz Cemiyeti üyesi olmuş ve ikinci defa Şûrây-ı Devlet üyeliğine getirilmiştir. Bu arada Bosna Hersek halkı için yardım toplanması, asker tertibi ve muhacirlerin yerleştirilmesi için oluşturulan komisyonda fahri olarak görev yaptığı gibi hazine ile diğer daireler arasındaki hesapların ve ihtilaflı meselelerin görülmesi için oluşturulan komisyon ile Ziraat Odası üyeliklerinde bulunmuştur. 1301/1883'te

Pirizade Mehmed Sâhib Efendi'ye ait fetva örneği

Anadolu kazaskerliği pâyesi alan Mehmed Sâhib Molla aynı yıl Şûrây-ı Devlet Muhâkemât Dâiresi ikinci reisliğine getirilmiştir.

Mehmed Sâhib Efendi'nin Sultan II. Abdülhamid ile pek anlaşamadığı, daha şehzadeliginden itibaren aralarında birtakım ihtilafların baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle zaman zaman önemli sıkıntılar yaşamıştır. Paşabahçe'deki çiftliğini Mısır Hidivi'ne satması üzerine aldığı parayı padişah aleyhine kurulan bir komiteye vermekle itham edilmiştir. Rumeli'de meydana gelen birtakım hadiseleri tertip edenler arasında bulunduğu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Paşabahçe'deki yalısında misafir olarak kaldıkları şeklindeki bir jurnal üzerine evi II. Abdülhamid'in emriyle Çerkez Mehmed Bey tarafından araştırılmıştır. Bu arama esnasında yalının önemli ölçüde tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Herhangi bir delil bulunmama ile İstanbul'dan uzaklaştırılması amacıyla 1303/1886'da tahkikat amacıyla Halep'e gönderilmiş ve ancak beş ay son-

ra İstanbul'a dönebilmiştir.

Bir süre görev verilmeyen Mehmed Sâhib Molla 1314/1897'de Şûrây-ı Devlet Temyiz Mahkemesi başkanlığına getirilmiş, 1317/1899'da da Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dairesi azalığına nakledilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile 1326/1908'de Şûrây-ı Devlet Mülkiye Dairesi ikinci başkanlığına ve aynı yıl Hey'et-i Âyân üyeliğine getirilen Mehmed Sâhib Efendi 31 Mart Vak'ası'ndan sonra 15 Rabiulahir 1327/6 Mayıs 1909'da kurulan Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci kabinesinde şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Ancak hükûmet içinde pek uyumlu davranmadığı anlaşılan Mehmed Sâhib Molla, kabinenin yaptığı işlerin aceleye getirilmesine ve şekline muhalefet etmiş, bu nedenle eski kafalı olmakla itham edilmiştir.

Hükûmetin 30 Zilhicce 1327/12 Ocak 1910'da istifasıyla birlikte Mehmed Sâhib Efendi de istifa ederek şeyhülislâmlıktan ayrılmıştır. Aynı tarihte Âyân üyeliğinden de istifa etmek istemiş, ancak bizzat Sultan Reşad'ın iradesiyle buna mani olunmuştur. Nihayet 27 Cemaziyelâhir 1328/6 Temmuz 1910'da İstanbul'da vefat etmiştir. Cenazesi Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunan aileye ait kabristana defnedilmiştir. Mezartaş Hattat Sâmi tarafından yazılmıştır.

Mehmed Sâhib Efendi'nin cömert, dindar, zühd ve takva sahibi, doğruluğu ile meşhur, vefakar ve hukuka riayet eden bir kişi olduğu kaydedilir. Avlonyalı Ekrem Bey anılarında Kazaskerliği döneminde ziyaret ettiği Mehmed Sâhib Molla'nın Kandilli'deki konağının zenginlik ve ihtişamını ayrıntılı bir şekilde ve büyük bir hayranlıkla anlatır. Ancak cömertliği ve vefakarlığı hayatının son yıllarını yokluk ve sıkıntı içinde geçirmesine yol açmıştır. Zengin bir kişi olmakla birlikte azledilerek Halep'e sürgüne gönderilen Sadrazam Şirvânîzâde Rüştü Paşa'ya borç vermek amacıyla Bursa'daki çiftliğini rehin vererek 10.000 altın borçlanmış, ancak Rüştü Paşa'nın vefatı üzerine alacağından vazgeçmiştir. Bundan dolayı mali sıkıntıya düşerek hayatının sonuna kadar yokluk içinde yaşamıştır. Mehmed Sâhib Efendi'nin siyasi tartışmalarda taraf olmaktan ve doğru bildiği görüşlerini gerektiğinde açık bir şekilde beyan etmekten çekinmediği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı daha şehzadelikten itibaren II. Abdülhamid'le arasının açıldığına şahit oluyoruz. Daha sonra da çeşitli olaylardaki muhalefeti nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Midhat Paşa'nın idamı hususunda da II. Abdülhamid'e muhalefet ederek idama karşı çıkanlar arasında yer almıştır. 31 Mart Vak'ası'na katılanlara da alenen karşı çıkan Mehmed Sâhib Molla, Hareket Ordusu'nun kurduğu mecliste Padişah Sultan Abdülhamit'in hal' edilmesi için yapılan oylamaya da katılmıştır. II. Abdülhamid ile aralarındaki soğukluğa ve zaman zaman maruz kaldığı kötü muameleye rağmen kendi doğrularını ifade etmekten vazgeçmemiş, Sultan Abdülhamid'in hal' edilmesinden sonra 31 Mart olayları nedeniyle yargılanması için Divân-ı Âlî'de hazırlanan mazbataya bakanlar kurulunda Adliye Nâzırı ile birlikte muhalefet etmiş ve bu muhalefet nedeniyle Abdülhamid'in yargılanmasından vazgeçilmiştir.

Meşrutiyetle ilgili tartışmalar esnasında Osmanlı uleması arasında meşrutiyet idaresinin dine uygunluğunu savunan tarafta yer alan Mehmed Sâhib Molla şeyhülislâmlığı esnasında da bu konudaki görüşlerini bir beyanname ile ilan etmiştir. Şeyhülislâm Pîrizâde Mehmed Sâhib imzasıyla yayınlanan beyanname-

de Hareket Ordusu'nun gerçekleştirdiği hareketin gerekçeleri anlatılarak yapının dini açıdan da meşru ve gerekli olduğu ifade edilmiştir. Beynamede geçmiş devirde pek çok zulüm ve kötülüğün yaşandığı, bu nedenle padişahın hal' edilerek yerine V. Mehmed'in getirildiği anlatılmakta; ayrıca meşrûtiyet idaresinin dindeki yerine işaret edilerek bunun dini bir gereklilik olduğu bildirilmekte ve aksi yöndeki telkinlere kapılmaması için halkın aydınlatılması istenmektedir.¹⁸ Kaynaklarda Mehmed Sâhib Efendi'nin bu beyanname dışında bir eseri bulunduğu dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Mehmed Sâhib (Molla) Efendi döneminin önemli devlet adamlarından reisülettibbâ' ve tarihçi Hayrullah Efendi'nin (ö.1866) damadı ve şair Abdülhak Hamit Tarhan'ın (ö.1937) eniştesidir. Abdülhak Hamit'in eserlerinde aile ile ilgili oldukça kıymetli bilgiler yer aldığı gibi mektupları arasında Pîrîzâde ailesine mensup şahıslara (Pîrîzâde İbrahim Bey'e, Pîrîzâde İsmail Bey'e, Pîrîzâde Osman Sahib Bey'e, Sâhibbeyzâdelere) hitaben yazılmış mektuplar da bulunmaktadır.¹⁹ Mehmed Sâhib (Molla) Efendi'nin oğlu İbrahim Hayrullah Bey de Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nde vekaleten görev yaptığı gibi Said Halim Paşa kabinesinde Adliye Nâzırı olarak yer almıştır.²⁰

Aileye ait Karacaahmet Mezarlığı'nda 8. adada bulunan ve Şair Nedim'in mezarının bulunduğu mevkide, İ.H. Konyalı sofasının arkasında yer alan sofadaki mezar taşlarından hareketle aileye ait şu bilgilere ulaşılmaktadır:

1. Şeyhülislâm Pîrîzâde el-Hâc Mehmed Efendi (ö.9 Recep 1162/25 Haziran 1749).
 2. El-Hâc İbrahim, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi biraderi. (ö. 1164/1750)
 3. Osman Efendi'nin annesi Hadice Kadın. (ö. 1178/1764)
 4. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin kızı Ayşe Hanım (ö. 1178/1764)
 5. Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Efendi'nin kızı Ayşe Hanım (ö. 27 Ramazan 1228/Eylül 1813)
 6. Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi (27 Cemaziyelâhir 1328/6 Temmuz 1910). Kitabesi Sâmi imzalıdır.
 7. Hekimbaşı Abdülhak Efendizâde Hayrullah Efendi'nin kızı ve Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Bey'in zevcesi Fatma Hayrünnisâ Hanım. (ö. 18 Muharrem 1334/Kasım 1915) Kitabesi Necmeddin imzalıdır.
 8. Ayandan Adliye Nazırı İbrahim Hayrullah Bey. (ö. 18 Muharrem 1352/Mayıs 1933).
 9. Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Molla Efendi'nin damadı Sadr-ı Anadolu Said Beyefendi'nin kızı Emine Hanım.
- Hazirede başka mezar taşları da yer almakla birlikte bunların aile ile bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır.²¹

KAYNAKLAR

- Abdülhak Hamit (Tarhan), *Külliyyât-ı Âsâr Mektuplar I-II*, İstanbul 1334, muhtelif sayfalar.
 Adıvar, A. Adnan, "İbn Haldun", *İslam Ansiklopedisi*, V/1, 740-741.
 Adıvar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, 165.
 Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, III, 314-316.

- Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 145, 226-229, 128-129.
- Avlonyalı Ekrem Bey (Vlora), *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)* (çev. Atilla Dirim), İstanbul 2006, s. 93-97.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçök), Ankara 1982, s.308-309.
- Bayrak, M. Orhan, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 72, 74, 83.
- Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar Ünlülerin Mezarları* (haz. Bedi N. Şehsuvaroğlu), İstanbul 1976, s. 65.
- Bosworth, C. E., "Pîrî-Zâde Mehmed Sâhib Efendi", *EF²* (İng.), VIII, 309.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 113.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V, 139, 143, 159, 167.
- Ekrem Reşâd, "Şeyhülislâm-ı Esbak Merhûm Sâhib Bey" *Musavver Nevsâl-i Osmânî 1327 Sene-i Mâliyesine Mahsus*, 3. Sene, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul 1327-1329, s. 193-204.
- Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, İstanbul 1991, s. 339.
- Fındıkoğlu, Z. Fahrî, "Türkiye'de İbn Haldunizm", *Fuad Köprülü Armağanı* içinde, İstanbul 1953, ss.153-163, s.159-161.
- Görgün, Tahsin, "Mukaddime", *DİA*, XXXI, 118-120.
- Hanioglu, M. Şükrü, "Meşrutiyet" *DİA*, XXIX, 388-393.
- Haskan, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar I-III*, İstanbul 2001, II, 795, III, 1137-1138.
- Ibn Khaldûn, *The Muqaddima an Introduction to History* (İngilizce'ye çeviren F. Rosenthal), New York 1958, s. cvii-cviii.
- İbrahim Bey, "Redd-i İftira" *Sirât-ı Müstakim*, VII/159 (28 Ramazan 1329/8 Eylül 1327), s. 44.
- İlmiye Salnamesi*, s. 519-520, 536-538, 619-622.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1964, I, 164.
- İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), Hüseyin Hüsameddin, *Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin Tarihiçe-i Teşkilatı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1335, s. 243-247.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu*, İstanbul 1967, III (Fasikül II), 753-755.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, *Ulemâ Sicil Dosyaları*, nr. 1153.
- İzzî Süleyman Efendi, *Tarih-i İzzî*, İstanbul 1199/1784, v. 204b-205b.
- Köprücü, Olcay, *Pîrî-Zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Divân'ı (edisyona kritik)*, İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Mezuniyet Yazılı Çalışması, (Danışman: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan), 1967. VI+142 s. İÜ Edebiyat F. Genel Kitaplığı, nr. 1723.
- Köse, Saffet, "Şeyhülislâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) 'el-Lum'a fi ahvâli'l-mut'a' Adlı Risâlesine Yazdığı Tekmile", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V (2005), ss. 421-432.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, III, 187, 473, IV, 685-686.
- Mizancı Mehmed Murad, *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?*, Dersaadet 1329, s. 48. (Şehir Yayınları, İstanbul 2005, s. 45).
- Mufassal Hal Tercemesi Pîrîzâde Mehmed Sâhib Molla*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazmalar, nr. 149.
- Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 350-351.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar*, Ankara 1989, II, 972, 973, 976.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Osman Sâhib Efendi" *Türk Ansiklopedisi*, XXVI, 84.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Pîrî-Zâde Mehmed Sâhib Efendi", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1978, XXVII, 33-34.
- Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaadet 1315, 408-411.
- Süleyman Saadeddin, Müstakimzade, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyl*, İstanbul 1978, s. 93-94, 103.
- Şem'dânîzâde Süleyman Efendi, *Mürî't-tevârîh I* (haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1978.
- Topal, Meral, *Pîrî-Zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Ali Yıldırım), Fırat Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ 2004, XI+235 s.
- Tuman, Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, tıpkıbasım, Ankara 2001, s. 529-530.
- Uçman, Abdullah, "Encümen-i Dâniş", *DİA*, XI, 176-178.
- Yıldırım, Yavuz, "Bir Klasığın Yorumlanarak Aktarımı: İbn Haldun'un Mukaddime'sinin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi", 8-10 Ekim 2004 tarihinde İstanbul'da düzenlenen *Uluslararası Klasik Sempozyumu*'na sunulan tebliğ. (yayınlanmadı)

DİPNOTLAR

¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V, 167.

- ² Şem'dânîzâde Süleyman Efendi, *Mür'î't-tevârih* (haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1978, I, 124.
- ³ bk. *a.g.e.*, I, 62.
- ⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. A. Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s. 165.
- ⁵ bk. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçök), Ankara 1982, s. 308-309.
- ⁶ İbn Haldun'un vefatının 600. yıldönümü vesilesiyle *Mukaddime*'nin Pirîzâde ve Ahmet Cevdet Paşa tarafından yapılan çevirisi Yavuz Yıldırım'ın editörlüğünde latinize edilerek neşre hazır hale getirilmiştir.
- ⁷ Olcay Köprücü tarafından mezuniyet tezi olarak *Divân*'ının edisyon kritiği yapılmış, daha sonra Meral Topal tarafından da yüksek lisans tezi olarak incelenmiştir. bk. Olcay Köprücü, *Pirî-Zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Divân'ı (edisyon kritik)*, İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Mezuniyet Yazılı Çalışması (Danışman: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan), 1967, VI+142 s.; Meral Topal, *Pirî-Zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divân'ının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Ali Yıldırım), Fırat Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ 2004, XI+235 s.
- ⁸ Saffet Köse, "Şeyhulislâm Pirîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) 'el-Lum'a fi ahvâlî'l-mut'a' Adlı Risâlesine Yazdığı Tekmile", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V (2005), s. 421-432.
- ⁹ Eserin bilinen tek nüshası *Kitabü's-siyase fi etvâri'l-hamse* adıyla İÜ Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümü nr. 2698'de kayıtlıdır. Bugüne kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmayan bu küçük hacimli fakat kıymetli risalenin neşri için bir meslektaşımın birlikte başlattığımız çalışma tamamlanmak üzeredir. Risalenin metin transkripsiyonunu tamamlanmış olup gerekli inceleme ve düzeltmeler yapıldıktan sonra müstakil olarak neşri planlanmaktadır.
- ¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir ile İ. Parmaksızoğlu Pirîzâde'nin *Şerhü'l-Eşbâh* isimli fıkha dair bir eserinden daha bahsedilerse de sözkonusu eser Mekke müftüsü ve döneminin önde gelen Hanefî alimlerinden olan Pirîzâde İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed (ö. 1688)'e aittir. bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 113; İsmet Parmaksızoğlu, "Pirî-Zâde Mehmed Sâhib Efendi", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1978, XXVII, 33-34.
- ¹¹ bk. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, III, 1138.
- ¹² bk. *Mür'î't-tevârih*, I, 124.
- ¹³ bk. *a.g.e.*, II/A, 112.
- ¹⁴ Haskan, III, 1137.
- ¹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 1022'de kayıtlı olan bu mecmuanın müellif hattı olduğu kaydedilmektedir.
- ¹⁶ bk. İstanbul Üniversitesi Ktp, T.1710/6.
- ¹⁷ Osmanlılarda özellikle ulema ailelerine mensup çocuklara teşvik amacıyla bu tür ilmi pâyelerin küçük yaşlarda verildiği görülmektedir. Ancak pâye verilmesi o makamda fiilen görev yapılması anlamına gelmemektedir.
- ¹⁸ *Sırât-ı Müstakîm* dergisininin 10 Şaban 1327/13 Ağustos 1325 tarihli (II/51, s.385-387) sayısında "Makâm-ı celîl-i Meşîhat-ı İslâmiyye'den bi'l-umûm nâib ve müftülerle kâffe-i bilâd-ı İslâmiyye ulemâ ve meşâyih-i kirâmına hitâben tastîr ve irsâl kılınan beyannamedir" başlığıyla neşredilen beyannamenin Arapça metni de yine aynı dergininin 1 Ramazan 1327/3 Eylül 1325 tarihli (III/54, s.17-19) sayısında yayınlanmıştır. Beyanname aynı başlıkla müstakil olarak da basılmıştır. (İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1327. 15 s.)
- ¹⁹ Abdülhak Hamit (Tarhan), *Külliyât-ı Âsâr Mektublar I-II*, İstanbul 1334, muhtelif sayfalar.
- ²⁰ Tebliğin sınırları açısından burada bütün aile fertlerini ayrıntılı olarak ele almak mümkün olamamıştır. Çeşitli memuriyetlerine ilaveten Selanik ve İstanbul valilikleri de yapan İbrahim Hayrullah Bey Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nde vekaleten görev yapmış ve Meclis-i A'yân üyeliği yapmıştır. Özellikle Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'ndeki görevi esnasında önemli hizmetler gerçekleştirmiş, Mekke ve Medine'nin imarı için birçok faaliyet başlatmış, ayrıca ilk defa 1915 yılında bir hat sergisi açtararak bugünkü Vakıf Hat Eserleri Müzesi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), Hüseyin Hüsameddin, *Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilatı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1335, s.243-247.
- ²¹ bk. Haskan, I, 795.